

gáltatását, amelynek keretében olyan tudományos folyóiratokat szolgáltat, amelyek teljes szövegei az interneten hozzáférhetőek. Az EFK néhány száz címmel indult, de az állomány gyorsan növekedett, és ma már 8400 címmel rendelkezik. A gyűjteményt 136 résztvevő ill. használó együttműködés kereté-

ben építi és tarja karban. Az EFK sikeres szolgáltatásnak bizonyult; állományát az új címekkel állandóan gyarapítja.

(Autoref. alapján)

Lásd még 246

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

01/312

MABE, Michael A.: Digital dilemmas: electronic challenges for the scientific journal publisher = *Aslib Proc.* 53.vol. 2001. 3.no. 85-92.p. Bibliogr. 11 tétel.

Digitális dilemmák: elektronikus kihívások a tudományos folyóirat-kiadók számára

Elektronikus folyóirat; Folyóiratkiadás

Az átfogó digitális könyvtár modellje a használó számára látható és láthatatlan elemekből áll, s mindez az elképzelések szerint egyetlen, mindig hozzáférhető, interoperábilis felületen valósul meg. A felhasználók az alábbi elvárásokat fogalmazzák meg:

- a felület legyen „minden egy helyen” típusú (ún. one-stop-shop), amely interoperábilis és távolról is éjjel-nappal elérhető;
- összekapcsolt információkat tartalmazzon (pl. hivatkozás-csatolásokat);
- legyen könnyű keresni és böngészni, a fájlok legyenek letölthetők és nyomtathatók;

- lehessen használni multimédia alkalmazásokat;
- a szolgáltatás a használat helyén legyen ingyenes.

Ezekkel a kívánságokkal a (természet)tudományos, műszaki és orvosi (STM) folyóiratok kiadóinak is szembe kell nézniük. Ezeket a sajátos folyóiratokat a „tudomány jegyzőkönyveiként” emlegetik. Nem tudományos hírlapok, hanem elsősorban olyan kutatási eredményeket dokumentálnak tényszerűen és hivatalosan, amelyeket a kutatói társadalom módszertanilag ellenőrzött az ún. peer review révén. Ezek a közlemények jelentik a tudomány fejlődésének „alapköveit”, amiből azután az adott terület elmélete felépül vagy továbbfejlődik. Az olvasóik – aki többnyire szerzők is egyben – az egyetemek és az ipar kutatói közül kerülnek ki.

Ezen folyóiratok elsődleges funkciója a regisztráció (a leírt eredmények pontos idejének rögzítésével). A második: a kutatónak az a célja, hogy a legjobb folyóiratban publikáljon, ami a) a kutató munkájának minőségét is jelzi, és b) egyben a szerző presztízsét is növeli; harmadik funkció pedig: az eredmények közreadása. A folyóirat címe márkanév is: a tartalmat és a minőséget szavatolja. Végül

e folyóiratok ellátják a kutatási eredmények tudományos rögzítésének (archiválásának) teendőit is. Nyilvánvaló, hogy a folyóirat elsősorban a szerzőt szolgálja (aki mellesleg olvasóként egész másként viselkedik). Ez az ellentmondás és az elektronikus megjelenésre való áttérés számos dilemma elé állítja a kiadókat.

A stratégiai dilemma lényege az, hogy a szerzők versenyeznek egymással, ki tudja a megfelelő (egy bizonyos) folyóiratban elhelyezni kutatási eredményeit. A kiadók pedig azon igyekeznek, hogy megfelelő folyóiratot biztosítsanak a sztár-szerzők számára. Az ügynökségek is versenyeznek, hogy minél szélesebb folyóirat-választékot nyújtsanak, közben részben versenyeznek, részben együttműködnek a kiadókkal. A könyvtárak szintén együttműködnek egymással a teljes folyóirat-választék biztosítása céljából. A kiadók dilemmája az, hogy kit részesítsenek előnyben (a szerzőt vagy az olvasót). Az olvasói igények miatt versengés helyett kénytelenek együttműködni más kiadókkal; a szállítókra viszont újabban inkább az jellemző, hogy versenyeznek egymással. A könyvtárak esetében az olvasók igényei a meghatározók; sok folyóira van szükségük, de nem kívánnak valamennyi kiadóval tárgyalni: meglegszenek egy forrással és egy felülettel, amelynek a használata könnyen elsajátítható. Ez az igény vezetett az ügynökségek továbbfejlődéséhez.

A tartalmi dilemma részben abból adódik, hogy az e-környezetben az olvasók sok mindent elvárnak, amire ugyanők mint szerzők nem hajlandóak, s a közlemények utólagos „feljavítása” (t.i. csatolások beépítése, gépi indexelés és osztályozás) igen sok többletmunkát ró(na) a kiadókra, és akkor még nem szóltunk a multimédiás „mellékletek”-ről. (Az ilyen extra-„szolgáltatásokat” az olvasók nem is hajlandók megfizetni.) – Emellett a digitalizálás révén az eddig elválaszthatatlan tételek is szétválaszthatóvá váltak. A hagyományos folyóirat egy számában egy egységben jelent meg a “böngésző”, a tartalom és az archiválási mechanizmus. Az elektroni-

kus szolgáltatáshoz számítógépek és szoftverek is szükségesek, amelyek esetében a háromévenkénti felújítás elengedhetetlen. Máig nem sikerült választ találni arra a kérdésre, ki végezze az archiválást, de létezik az igény a visszamenőleges számok elérésére; a várható költségek azonban tetemesnek ígérkeznek. (Az 1995 óta publikált folyóirat-közlemények számát 29 millióra becsülik, ez a szám húszévente megduplázódik.)

A metatartalommal kapcsolatos dilemmák olyan, a digitális információk kezelésével kapcsolatos speciális problémákat érintenek, mint: Mit tekintünk első publikációnak? Az elektronikus publikációnak melyik verziója a hiteles, amelyet archiválni kellene? Hogyan lehetne az olvasók kölcsönös összekapcsolási igényét kielégíteni? Hogyan kezelendők a hivatkozások az elektronikus környezetben? Az elsőbbség eldöntése és védelme kulcskérdés a szerzők számára, ezért igen sok folyóirat egy vagy két hónappal előbb közzéteszi a folyóirat elektronikus verzióját, mint a nyomtatott változatot. Melyiket kell viszont a végleges, archiválható változatnak tekinteni? Tovább bonyolítják a helyzetet a preprintek. Mivel a weben hozzáférhető adatbázisokban is gyűjtésre kerülnek, kezdik szétfeszíteni az „első megjelenés” hagyományos definícióját. Egy lektorált, azaz a „peer-review”-n átesett” dolgozat első megjelenéséről akkor beszélünk, amikor az egy folyóiratban publikálásra kerül. Sokan vitatják, hogy a preprintnek a prioritás eldöntésében szerepe lenne.

Az olvasók azon óhaja, hogy cikkről cikkre “vándorolhassanak” a szakirodalmi hivatkozások alapján, további bonyodalmakat okoz, hiszen minden cikkhez egyedi azonosítóra volna szükség. Az első lépés ezen a téren a kiadói azonosító (publisher item identifier, PII) és a hozzá kapcsolt hivatkozási szám (ilyen a SICI) volt. Legfőbb hibája ennek az, hogy nagyon kötődik a nyomtatott dokumentumhoz. A megoldás egy egyedi jelölés elfogadása lenne, amely minden mű bármely formátumára érvé-

nyes lenne, ez a DOI (Digital Object Identifier), a digitális tárgyi azonosító bevezetésével valósítható meg. A DOI esetén is felmerül a kérdés, vajon hajtandók lesznek-e a tudósok cikkeikben lemondani a már megszokott hivatkozási módról (szerző, év, folyóirat-címe stb.) a DOI javára. A gyakorlat azt mutatja, hogy nem. Azt szeretnék, ha valaki ezt a konvertálást átvállalná helyettük, és ez jelentős, a nyomtatott környezetben elő sem forduló többletmunkával jár majd.

Az STM-kiadók nem egységesen reagáltak az elektronikus korszak fejleményeire; több kiadó és előfizetésekkel foglalkozó ügynökség folyóirat-csomagokkal és kapcsolódó szolgáltatásokkal állt elő. Ezek több szakterületet igyekeznek átfogni, kereső, böngésző, és nyomtatási lehetőséget is biztosítanak. Némelyik felületen egyszerre több kiadó folyóiratait is el lehet érni. Az Elsevier ScieceDirect™ jó példája ennek a törekvésnek; az adatbázis jelentős és növekvő arányban tartalmazza a világ szakirodalmát, a maga nemében egyedülállóan kiegészítve a hivatkozások és a közlemények közti csatolásokkal, valamint referátum- és index-rétegekkel.

Míg az archiválás kérdése ma még technikailag sincs tisztázva, a tudósok (szerzők és olvasók) azt kívánják, hogy a közlemények folyamatosan elérhetőek legyenek a rendszerben. Az Elsevier ígéretet tett arra, hogy amíg lehetséges, megőrzi az általa kiadott dokumentumokat. Az 1999. évi frankfurti nemzetközi könyvvásáron a nagy STM-kiadók bejelentették, hogy a CrossRef projekt keretében kölcsönös csatolásokkal lehetővé teszik olvasóik számára, hogy a teljes elektronikus állományban navigáljanak. (Ez sem segít viszont azon a problémán, hogy az 1996 előtti anyag még nem áll rendelkezésre.)

A hatalmas fejlődés ellenére számos fontos kérdés máig megoldatlan; még mindig bizonytalan, hogyan lehet megoldani a digitális archiválást, ami folyamatos feladatnak ígérkezik. Hasonló nagyságrendű nehézséget jelent az, hogy kielégítsék a vissza-

menőleges folyóiratszámok digitalizálása iránti igényeket.

(Hegyközi Ilona)

Közművelődés

01/313

McCLELLAND, Neil: Building a literate nation = Public Libr.J. 16.vol. 2001. 1.no. 24-26.p.

Mit tehetnek a könyvtárak az írástudó nemzet érdekében?

Analfabéták; Használók képzése; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Olvasásra nevelés; Tájékoztatáspolitiká

Nagy-Britanniában a csekély írás-olvasás készséggel rendelkezők aránya az aktív korú lakosság körében 20% feletti, szemben az európai 10%-os átlaggal. Ebben a helyzetben az országos literációs stratégia és az olvasás nemzeti éve (National Literacy Strategy ill. National Year of Reading) nem látszik elegendőnek. Radikális stratégiára, ehhez rendszer-szemléletű megközelítésre van szükség.

Az írástudás ellen, vagy azért működő fontosabb rendszer-változók a következők: az iskolai oktatás minősége és az iskola hatékonysága; az otthoni literációs modell; a korai nyelvfejlődés; az óvodás-kori támogatás; a média befolyása; a lakásviszonyok; szegénység; rasszizmus; a munkahely; a könyvtárak, az ifjúsági támogató szolgáltatások valamint az egyéb közösségi oktatási és kulturális lehetőségek elérhetősége.

A (köz)könyvtárak minden más intézménynél fontosabb szerepet töltenek (tölthetnek) be az „olvasó nemzet” válás folyamatában, mert többé-kevésbé: elérhetőek; semlegesek; anonimek; egyenlők; gondozó és támogató, nem megítélő és nem versenyztető jellegűek; bejáratot nyújtanak a tudáshoz; és ráadásul olvasó-centrikusak és még kellemes, szórakoztató helyek is. Hogy e tulajdonságaikat ki

is tudják használni, a könyvtárosok töprengenek el a következőkön: Kihasználják-e a könyvtár minden belső erejét, ami motivációt, önbecsülést ébreszt, és ha nem, mi többet kellene tenni? Teljes „súlyával” támogatja-e a közkönyvtár (a leginkább hátrányos helyzetűek felé) az írás-olvasást előmozdító törekvéseket? Hogyan fordítja le kínálatát a legnehezebben elérhető közösségek számára is érthető formára, ki tudja-e terjeszteni befolyását a szolgáltatásokból gyakorlatilag kizárt körére, és vajon tényleg hozzáférhető-e a könyvtárak a felnőtt funkcionális analfabéták számára? Nem tevékenykedik-e túl sokat saját „kényelmi zónáján” belül? Részt vesz-e szektorok közötti együttműködésben az írás-olvasás előmozdítására? Hajlandó-e tanulni a tanítókkal, óvónókkal, közösség-fejlesztőkkel, szociális munkásokkal és hasonlókkal való együttműködésből? Hogyan vonja be munkájába a közösségeket?

A funkcionális analfabéták többsége az oktatási intézményekhez a megfélemlítés és a megaláztatás gondolatát kapcsolja, ám a könyvtárak nem viselik szemükben ezeket a stigmákat. Ha vannak is a könyvtárakkal kapcsolatban más asszociációik, ezeket valószínűleg könnyebb eltüntetni. A funkcionális analfabétizmus elleni küzdelemhez dinamikus közkönyvtárakra van szükség. A könyvtárosok szakértelmét és elkötelezettségét sokkal hatékonyabban kell felhasználnia a brit literációs programoknak.

(*Mohor Jenő*)

01/314

TALAN, Carole: Family literacy: an investment in the future = Bottom Line. 14.vol. 2001. 1.no. 12-18.p.

Családi literációs program Kaliforniában: befektetés a jövő számára

Közművelődési könyvtár; Olvasásra nevelés

Ha az amerikai közkönyvtárak tovább akarnak élni és prosperálni, vállaljanak részt az amerikai gyere-

kek és felnőttek oktatási problémáinak megoldásában. Az általuk szolgálendő népesség legkülönbözőbb köreinek igényeihez való alkalmazkodásra kell képessé válniuk. E célok sikeres elérésének egyik kipróbált módja a családi olvasási programok nyújtása, különösen óvodáskorú gyermekes családok számára. Az USA-ban ugyanis (más gazdag technológiájú országokhoz hasonlóan) drámaian növekszik a funkcionális analfabéták száma, részben a társadalmi „funkcionálás” magasabb szintű írás-olvasási igénye, részben a nagy számú, angolul nem beszélő (s esetleg anyanyelvén is funkcionális analfabéta) bevándorló miatt. Ráadásul a funkcionális analfabéta szülők gyermekeinél kétszeres annak veszélye, hogy felnőttként ők is azzá válnak.

A kaliforniai közkönyvtárak családi literációs programjainak (Families For Literacy – FFL) minimális összetevői (melyeket megfelelően finanszíroztak is) a következők: ajándék könyvek a résztvevő családoknak (az otthoni könyvtár megalapozására); összejövetelek a könyvtárban (vagy más, a családoknak alkalmas helyeken) a könyvtári források és lehetőségek bemutatására; mese, szójáték, és más, olvasásra irányító játékok és alkalmak az egész család bevonásával; a szülők megtanítása arra, hogyan válasszák ki a megfelelő gyermekkönyveket, miért és hogyan olvassanak fel gyermekeiknek; a szülők segítése a gyermeknevelés és -gondozás, táplálás és egészség, a családi életre nevelés kérdéseiben az információkhoz való hozzáférésben.

Az FFL programok sikeréből megállapítható, hogy a könyvtáraknak egyedülálló és fontos szerepe van a literációs-oktatási problémák megelőzésében. Az ilyen programok a jövőbe fektetett beruházások, amelyek egyaránt szolgálják a család, a közösség, a könyvtár és a nemzet fejlődését. Segítik a felnőtt szülőket (vagy gondozókat), hogy sikerrel töltsék be a gyerekük mindenekelőtti tanítójának szerepét. Mind a helyi, mind az országos politika szintjén az oktatást kiáltják ki az egyik legfőbb prioritásnak. A

közkönyvtárak az élethosszig tartó tanulás oktatási intézményei, s ezt a szerepüket a közösségük számára látható, dinamikus, pozitív erőként kell megmutatniuk. A könyvtárra alapozott családi literációs programok az ilyen szolgáltatások hatékony nyújtásának egyik módját jelentik, ám csak akkor, ha ennek anyagi háttere is biztosítva van.

(*Mohor Jenő*)

01/315

TRAIN, Briony: Success within reach = Public Libr.J. 16.vol. 2001. 1.no. 13-14., 16.p.

A Reaching Parents projekt sikerének titka

Ifjúság nevelése olvasásra

Annak érdekében, hogy a családokat támogathassák a gyerekek olvasásának fejlesztése érdekében, a szülőket kell elérni. Ez volt az alapja a LaunchPad fejlesztő ügynökség által 1999-ben megszervezett Reaching Parents (elérni a szülőket) program alapja. A program – az üzleti élet szereplőivel partnerségben – a szülőket vásárlás közben (egy élelmiszeráruház-lánc üzleteiben), munka közben (a Fordnál), és szórakozás, kikapcsolódás közben (a Random House kiadvállalattal) kívánta elérni.

Az ASDA cég szupermarketjeiben két hétig tartó, az olvasást propagáló akciósorozat volt, mesedélutánokkal, ahol könyvtárosok is jelen voltak, hogy tanácsokkal lássák el a szülőket gyerekeik olvasmányaival, könyvekkel, és a helyi könyvtár szolgáltatásaival kapcsolatban. A Fordnál arról adtak tájékoztatást, hogy az olvasást hogyan lehet beépíteni egy elfoglalt dolgozó családapa életébe, és helyben volt lehetőség könyvkölcsönzésre ebédidőben. A Random House-zal együttműködésben magas színvonalú promóciós anyagok készültek, melyek apák és fiaik közös olvasmányainak fontosságára és szó-rakoztató voltára hívták fel a figyelmet.

A program utólagos értékelése nyomán megállapítható, hogy az üzleti és a könyvtári szektor együttműködése mind országos, mind helyi szinten igen

hasznos lehet mindkét partner számára, s különösen jól működött a fejlesztő ügynökség, mint egyetlen koordináló, s minden résztvevőhöz elérési pontként szolgáló hely. Az is bebizonyosodott, hogy a közkönyvtárnak ki kell lépnie más területekre, partnerkapcsolatokat kell kialakítania, és falain kívül kell elérnie potenciális olvasóit, ha új közönséget akar meghódítani.

(*Mohor Jenő*)

Az ismertetett cikkek forrásai:

- Am.Lib. – American Libraries (US)
- Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
- Aust.Lib.J. – Australian Library Journal (AU)
- Behav.Soc.Sci.Lib. – Behavioral & Social Sciences Librarian (US)
- Bibliotekoved. – Bibliotekovedenie (RU)
- Bibliografiá – Bibliografiá (RU)
- Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
- Bibliotekoved. – Bibliotekovedenie (RU)
- Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
- Bottom Line – The Bottom Line (US)
- BuB. – BuB Forum für Bibliothek und Information (DE)
- Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
- Cape Libr. – Cape Librarian (ZA)
- Čtenář – Čtenář
- Dial.Bibl. – Dialog mit Bibliotheken (DE)
- Documentaliste – Documentaliste (FR)
- Educ.Inf. – Education for Information (I)
- El.Lib. – Electronic Libraries (I)
- IFLA J. – IFLA Journal (I)
- Inf. Dev. – Information Development (GB)

- Inf. Outlook – Information Outlook (US)
- Inf. Technol. Libr. – Information Technology and Libraries (US)
- Int.Cat.Bibl.Cont. – International Cataloging and Bibliographic Control (I)
- Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
- Internet Ref.Serv.Q. – Internet Reference Services Quarterly (US)
- J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
- J.Libariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and Information Science
- Legal Ref.Serv.Q. – Legal Reference Services Quarterly (US)
- LIBER Q. – LIBER Quarterly (I)
- Libr.Admin.Manage. – Library Administration and Management (US)
- Libr.Hi Tech – Library Hi Tech (US)
- Libr.Inf.Res.News – Library and Information Research News (GB)
- Libr.J. – Library Journal (US)
- Multimedia Inf.Technol. – Multimedia Information & Technology (GB)
- Naučn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehničeskaa Informaciâ (RU)
- Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (RU)
- New Rev.Inf.Lib.R. – New Review of Information and Library Research (GB)
- Online Inf.Rev. – Online Information Review (I)
- Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
- Program – Program (GB)
- Public Libr.J. – Public Library Journal (GB)
- Raamatukogu – Raamatukogu (EE)
- Ref.User Serv.Q. – Reference and User Services Quarterly (US)
- Res.Shar.Inf.Net. – Resource Sharing & Information Networks (US)
- Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documentación Científica (ES)
- Sci.Technol.Lib. – Science and Technology Libraries (US)
- Ser.Lib. – The Serials Librarian (US)
- Signum – Signum (FI)
- Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)
- Z.Bibliothekswes. Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)